

УДК 349.2 (477)

Сергій Вавженчук,*др юрид. наук, доцент,**професор кафедри трудового права та права соціального забезпечення юридичного факультету**Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*

ОБ'ЄКТ ЗАХИСНОГО ТРУДОВОГО ПРАВОВІДНОШЕННЯ: експериментальний анклав

У статті аналізуються існуючі проблеми у сфері розуміння об'єкта захисного трудового правовідношення, розкриваються поняття та його сутність, визначаються конкретні ознаки, що допомагають нівелювати проблеми розуміння об'єкта захисного трудового правовідношення.

Ключові слова: захист, охорона трудових прав, трудові права.

Україна вступає у нову еру, що характеризується підвищенням ролі захисту трудових прав, зміцненням пріоритетного напрямку розвитку охоронних трудових правовідносин. Заслугує на увагу основної положення нормативна дефініція ст. 55 Конституції України, яка декларує, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань. Це передбачає вирішення низки завдань в умовах трансформації трудового правового поля держави. Одним із таких завдань є підвищення ефективності правового захисту трудових прав у межах захисного трудового правовідношення та побудова цілісної системи охорони означених прав. Розбудова доктрини захисного трудового правовідношення неможлива без ґрунтовного аналізу юридичної природи об'єкта та такого правовідношення із урахуванням нормативно-правової складової, судової практики та латентних проблем у цьому сегменті.

Проблеми розуміння сутності та складу трудових правовідносин були предметом наукових дискусій у різні періоди розвитку трудового права. Серед наукових досліджень, присвячених трудовим правовідносинам і його елементам, праці таких відомих учених, як Н. Болотіна, С. Венедіктов, О. Куренной, А. Лушніков, М. Лушнікова, О. Процевіський, С. Прилипка, М. Іншин, Г. Чанишева, О. Ярошенко й ін. Охоронним правовідносинам у трудовому праві присвятили свої праці В. Андрійів, І. Костян, І. Лагутіна, Н. Хуторян та інші. Разом із тим об'єкту захисного трудового правовідношення не приділялося належної уваги у наукових колах.

Доктринальні здобутки різних періодів розвитку трудових правовідносин, захисних

трудова правовідносин, що окреслені в роботах провідних науковців, свідчать не лише про популярність вживаності відповідної конструкції, а й про необхідність їх правового вдосконалення. Втім, незважаючи на наявність наукових праць, категорія об'єкта захисного трудового правовідношення потребує подальшого вивчення з огляду на переосмислення вихідних положень трудового законодавства в сучасних економічних і політичних умовах.

Окреслений стан суспільних відносин і правової регламентації вже на віддалених підступах дослідження об'єкта захисного трудового правовідношення вказує на гостру актуальність теми статті.

Метою цієї статті є визначення об'єкта захисного трудового правовідношення на підставі критичного осмислення доктринальних здобутків.

Поняття «об'єкт захисних трудових правовідносин» не можна розглядати як сталу правову категорію, адже під впливом різних правових доктрин (наукової та судової) воно постійно трансформується. Як наслідок, законодавець у процесі нової кодифікації поспішає перед вибором концепції захисту суб'єктивних трудових прав. Не сприяє утворенню такого вибору й постійна динаміка чинного трудового законодавства. Поглиблює проблему, що розглядається, також значна секторальність правових норм трудового законодавства.

Розмаїття підходів до розуміння поняття «об'єкт захисних трудових правовідносин» не може бути подолане шляхом різного тлумачення об'єкта захисного трудового правовідношення.

© С. Вавженчук, 2014

відношення чи власних інтерпретацій існуючих тлумачень цього поняття. Саме з огляду на зазначені чинники розглянемо сутність об'єкта захисного трудового правовідношення.

У трудовій правовій доктрині об'єкт захисного трудового правовідношення глибоко не досліджувався. Низка правників, описуючи трудові правовідносини, не згадує про їх об'єкт [1, с. 54; 2]. Саме тому необхідно звернутися до основ трудового права та до загальної теорії права. Слід зазначити, що аугustinський правовідношення дав підстави для формування в юридичній літературі трьох основних точок зору з цього приводу:

- під об'єктом правовідношення розуміється те, з приводу чого встановлюються правовідносини;
- об'єктом правовідношення визнається те, на що спрямоване правовідношення;
- правовідношення слід розглядати як безі об'єктне, адже визначення об'єкта правовідношення не впливає на юридичну кваліфікацію.

Аналіз юридичної літератури дає підстави виділити такі підходи до розуміння об'єкта та правовідношення: поведінка учасників правовідношення [3, с. 38]; поведінка зобов'язаної особи [4, с. 230]; дії учасників правовідношення [5, с. 142] (вказані об'єкти окреслені поведінковою концепцією об'єкта правовідношення); предмети матеріального світу (речова теорія об'єкта) [6, с. 301, 392] (ця теорія висвітлюється більшою мірою саме у цивільному, а не трудовому праві); охоронюваний законом інтерес [7, с. 148]; охоронюваний законом блага [6, с. 142]; правовий режим (теорія правового режиму як об'єкта правовідношення за своєю суттю є симбіозом поведінкової теорії та речової теорії об'єктів правовідношення); суспільні відносини, що регулюються [8, с. 64]. Юридичній доктрині відома також теорія безоб'єктного правовідношення, яка опрацьовувалася М. Агаркою [9, с. 71, 72].

Ф. Тарановський дотримувався дуалістичного характеру об'єкта юридичного відношення. Він вважав, що суб'єктивне право й обов'язок є корелятивними елементами юридичного правовідношення. При цьому у кожному юридичному відношенні він виділяв об'єкт обов'язку й об'єкт права, тобто об'єкти першого та другого порядку. Так, до об'єктів першого порядку він відносив право на працю, а до об'єкта другого порядку – працю працівника. Більше цього, до об'єктів другого порядку Ф. Тарановський відносив, окрім речей і дій, також нематеріальні блага [10, с. 157, 158].

У трудовому праві під об'єктом трудових правовідношення А. Лушніков і М. Лушнікова розуміють процес праці (живу працю), а не її результат, тобто працю оречевлену [11, с. 41]. Л. Таль трактує працю як юридично релевантну діяльність у чужому інтересі, виконує

вану особою, яка обіцяла її особисто або нею організовану [12, с. 32]. Однак, заради справдливості, слід зазначити, що трудові правовідносини доцільно розглядати у широкій мусенсі, тобто (враховуючи критерій способу реалізації права) їх можна розділити на дві групи: *регулятивні трудові правовідносини* (що випливають із трудового договору тощо) й *охоронні трудові правовідносини* (що окреслюють превентивну охорону трудових прав та їх захист). У юридичній літературі існують спроби поділяти трудові правовідносини на *загальнорегулятивні*, *регулятивні* та *правоохоронні* [13, с. 1014], тобто має місце спроба виділити загальнорегулятивні трудові правовідносини та поставити їх в один класифікаційний ряд із регулятивними трудовими правовідносинами, що неправильно, оскільки останні як мінімум виступають роллю правовідносинами по відношенню до перших.

Слід зазначити, що у трудовому праві речова теорія об'єкта не може бути втілена на рівні ні регулятивних, ні захисних трудових правовідношення, ні відносин, пов'язаних із трудовими. Адже речі не виступають об'єктом таких правовідношення з огляду на те, що порушене суб'єктивне трудове право відновлюється в інший спосіб, який не передбачає наявності матеріальних благ, а саме – речей. Зокрема, це виявляється у трудовому страйку, пікеті, не виході на роботу через загрозу життю або здоров'ю тощо. З цього приводу Я. Магазінер зазначав, що речі є лише юридичним образом, який приховує у собі дію людей, які для них є обов'язковими в силу цільового призначення речей [14, с. 174]. На думку О. Іоффе, саме тому властивості речей можуть розглядатися як правостворюючі, юридичні факти, а не як обставини, в силу яких речі перетворюються на об'єкт права [15, с. 118]. Наведені аргументи свідчать про те, що в захисному трудовому правовідношенні відсутній такий об'єкт, як речі.

Розвиток суспільства зумовив ускладнення трудових правовідношення. Як наслідок в юридичній літературі з'явилася точка зору, згідно з якою правовий режим або правове положення розглядають у якості такого об'єкта та правовідношення. Із цим погодитися не можна, оскільки в його основі теж знаходяться як речі, так і дії, що не вписується у ролі зуміння об'єкта за наведеною аргументацією.

У контексті, що розглядається, заслугою вважати на увагу напрацювання В. Щербини, який об'єктом охоронних правовідношення вважав бажану правову поведінку, яку належить учинити правопорушникові на користь уповноваженої особи. При цьому вчений категорично заявляє, що в жодному разі об'єктом таких правовідношення не можуть бути матері

ріальні чи інші блага. Саме в охоронних правовідносинах реалізується дисциплінарна та матеріальна відповідальність працівника, матеріальна відповідальність роботодавця, заходи захисту та запобіжні заходи [16, с. 100, 101].

І. Дмитрієва зазначає, що, незважаючи на складний склад прав та обов'язків, трудові правовідносини є єдиним правовідношенням. Розкриваючи вказану тезу, вона на прикладі охоронних правовідносин із матеріальною відповідальністю працівників доводить, що вони не є самостійними, адже входять у неї розривний комплекс єдиного складного трудового правовідношення [17, с. 80–84]. Далі вона характеризує права й обов'язки учасників трудових правовідносин, їх взаємозв'язок. Із наведеного випливає, що об'єкту охоронного трудового правовідношення не відводиться окрема роль і значення. Не можна погодитися із тим, що у трудовому праві мої жуть мати місце безоб'єктні захисні трудові правовідносини. Адже якщо припустити, що вони існують, то стає незрозумілим вектор напрямку захисту порушеного трудового права. З цього приводу В. Лапач зазначав, що припущення можливості існування безоб'єктних правовідносин виключає будь-яку можливість пізнання механізму правового регулювання суспільних відносин [18, с. 88].

Ю. Томілова, С. Веретеннікова висловили точку зору, за якою об'єктом охоронних правовідносин виступає охоронюваний за законом інтерес [19, с. 108; 20, с. 8, 13]. Охоронюваний законом інтерес не може бути об'єктом захисного трудового правовідношення хоча б тому, що він позбавлений конститутивних ознак суб'єктивного трудового права.

Заслуговує на увагу точка зору Д. Мікішича, який вважає за доцільне окреслити всі різновиди об'єктів самозахисту терміном «суб'єктивні цивільні права» з урахуванням їх диференціації (майнові та немайнові, особисті та відчужувані) [21, с. 29].

На думку Д. Кархальова, об'єктом будь-якого охоронного, у тому числі захисного зобов'язання є дії (поведінка), здійснені працівником з метою відновлення порушеного суб'єктивного цивільного права або порушення правового положення особи, що існувало до порушення [22, с. 90].

Викладене свідчить, що існує низка точок зору з приводу розуміння й існування об'єкта трудового правовідношення. Це не можна розглядати як випадковий факт, адже трудове право окреслює широке коло суспільних відносин, де мають місце і захисні трудові правовідносини. При цьому слід зазначити, що у трудовому праві об'єкт трудового правовідношення необхідно розглядати з урахуванням сутності та видових ознак такого правовідношення.

Охоронне трудове правовідношення, безумовно, є різновидом трудового правовідношення та має у своєму складі три елементи,

серед яких існує об'єкт такого правовідношення.

Якщо рафінувати означені аргументи можна дійти такого **висновку**: те, що під час порушення суб'єктивного трудового права або явної загрози його порушення піддається правому впливу (дія або сукупність дій, пасивна поведінка) та здатне на зустрічну реакцію, виступає об'єктом захисного трудового правовідношення. Таким чином, захисне трудове правовідношення, що виникло у разі порушення суб'єктивного трудового права або у разі явної загрози такого порушення, проявляється у здійсненні дії (сукупності дій) або пасивної вольової поведінки, спрямованої на забезпечення недоторканності суб'єктивного трудового права, відновлення порушеного трудового права або відновлення попереднього існуючого правового положення потерпілої особи. При цьому реалізація захисного трудового правовідношення здійснюється у немайновій формі (наприклад, проведення страйку працівниками у разі порушення їх права на оплату праці). В цьому випадку працівники реалізують правовідношення із захисту права на оплату праці, в якому роботодавець вчиняє дію або сукупність дій, що спрямовані на виплату належної заробітної плати працівникам відповідно до умов трудового договору. Вказане свідчить, що у межах захисного трудового правовідношення дія (сукупність дій), яка вчиняється роботодавцем (зобов'язаною особою), підпадає під правовий вплив.

Враховуючи викладене, а також здобутки трудової правової доктрини стосовно розуміння трудових правовідносин, вважаємо за доцільне навести авторське визначення об'єкта захисного трудового правовідношення: *об'єкт захисного трудового правовідношення – це правомірна поведінка (активна або пасивна) у векторі забезпечення недоторканності суб'єктивного трудового права, відновлення порушеного трудового права або відновлення попереднього існуючого правового положення потерпілої особи.*

Безумовно, наведені міркування не вирішують усієї повноти проблеми виокремлення об'єкта захисного трудового правовідношення. Проте ми мали на меті не стільки цілісно та всебічно охарактеризувати об'єкт захисного трудового правовідношення, скільки визначити основні проблеми у розумінні такого об'єкта, окреслити його функціональний генезис, що забезпечить підґрунтя для формування відповідного правозастосування та регламентації захисних трудових правовідносин у посткодифікаційний період.

Список використаних джерел

1. Ахметов А., Ахметова Г. Трудовое право Республики Казахстан. – Алматы, 2005. – 455 с.
2. Бердычевский В. С., Аюпов Д. Р., Сулейманов Г. В. Трудовое право. – Ростов н/Д., 2002. – 512 с.

3. Александров Н. Г. Правовые отношения в социалистическом обществе. – М., 1959. – 45 с.
4. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права. – М., 1961. – 381 с.
5. Кечекьян С. Ф. Правоотношение в социалистическом обществе. – М., 1958. – 187 с.
6. Алексеев С. С. Об объекте права и правоотношения // Вопросы общей теории советского права / Под ред. С. Н. Братуся. – М., 1960. – 405 с.
7. Томилова Ю. Ю. Охранительные правоотношения в механизме правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 203 с.
8. Толстой Ю. К. К теории правоотношения. – Л., 1959. – 87 с.
9. Гражданское право / Под ред. М. Агаркова, Д. Генкина. – М., 1944. – 419 с.
10. Тарановский Ф. В. Учебник энциклопедии права. – Юрьев, 1917. – 537 с.
11. Лушников А. М., Лушникова М. В. Курс трудового права: В 2 т. – М., 2009. – Т. 1. – 879 с.
12. Таль Л. С. Трудовой договор: Цивилистические исследования. – Ярославль, 1913. – Ч. 1. – 150 с.
13. Комментарий к Трудовому кодексу Российской Федерации. – М., 2009.
14. Магазинер Я. М. Советское хозяйственное право. – Л., 1928. – 489 с.
15. Иоффе О. С. Избранные труды: В 4 т. – СПб., 2003. – Т. 1. – 574 с.
16. Щербина В. I. Трудовое право Украины / За ред. В. С. Венедиктова. – К., 2008. – 384 с.
17. Трудовое право России / Под ред. А. М. Куленина. – М., 2004. – 493 с.
18. Лапач В. А. Система объектов гражданских прав: теория и судебная практика. – СПб., 2002. – 544 с.
19. Томилова Ю. Ю. Охранительные правоотношения в механизме правового регулирования: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 230 с.
20. Веретенникова С. Н. Меры самозащиты в российском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2004. – 20 с.
21. Микиш Д. В. Самозащита гражданских прав. – СПб., 2013. – 310 с.
22. Кархалев Д. Н. Охранительное гражданское правоотношение. – М., 2009. – 332 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2014 р.

In this article the area of existing problems in the sphere of understanding the object of protecting employer-employee relations is defined, its definition and nature are described. In the process of investigation specific characteristics which contribute to the eliminating of problems in the sphere of understanding the object of protecting employer-employee relations are characterized

В статье анализируются существующие проблемы в сфере понимания объекта защитного трудового правоотношения, раскрываются понятие и его сущность, определяются конкретные признаки, способствующие устранению проблем в сфере понимания объекта защитного трудового правоотношения.